

מסוכנת של החינוך, על דיכוי מסיבות, אזכרות ומגילות-יסוד, על קשיי החינוך, על "שונד" בכרוזים, על מעשי הפורשים, רב ערכו של "הטור השביעי" בתחום זה באשר אין הוא מרותק לקו "מפלגתי" צר, אלא הוא כדוברו של התגיון המדיני הצלול, שמאחוריו הרגשה לאומית שרשית.

וכלום יש מיבחר רציני יותר לסאטיריקן מראות מומי עצמך, ללא משוא-פנים, מהצליף בשוט הסאטיריה לא רק את השנוא עליך אלא אף את הקרוב לך קרבת בשר ומהות, מגלות את הגלעג שבחביב — תכונות אלה מקרבות את אלתרמן אל גדולי הסאטיריקנים שידעו לחנך ולמרק מינהגי עמם.

עוזרות, נקיבת הדברים בשמם ללא הסוואה והסתר-פנים, ועם זה מתוך חוש-אחריות עמוק, נצטרפו ב"טור השביעי" עם עשירות ביטוי נדירה, שעשועי לשון עליונים ושנונים, חכמה, תרבות ורגש של משורה, ציורף שאין שני לו בדור הזה.

חותמו של דוד

משולם טוכנר

גלגולי חיים חאת ב, פישקו, עט עובד, תל-אביב תש"ח.

אימי השמד הנאצי הבשילו הרבה מגילות זכרון וגילי עדות, צרבת הכליה נגעה בשרידים המעטים, ניצולי החסד, כאש עצורה בעצמותיהם, ועת ארוכה עוד תשאג מתוך ספרות הדור ועקתם, אין תימה איפוא שספר זכרונות, המעלה עתה הויזה שקדמה לשבר הגדול, תוך הדגשה פרטנציוזית של מהותה המסוכסכת ולבשי יסוריה, יהא נראה אף לקורא הותיק כיוצא דופן, יתכן, אמנם, שאילו היה כתב הזכרונות אחד מאנשי המעש הגדולים בשדה החיים או בשדה הרוח, היה הרשם האישי, שאין ערוך לו לרעננות ולפשטות, הגלגה ומאיר מעשים מפורסמים, ולו גם בדור שמעשיו מבוארים ומפורשים בדבעי, כובש את לבנו, הנתון עתה, כידוע, לחחיות אחרות לגמרי, ואולי היו אף רשמי זכרון אלה זוכים ליחד לעצמם ערך היסטורי וספרותי-מימארי מסוים, אולם ב, פישקו איננו ממחללי המעשים הגדולים ובזכרונותיו אין מאורעות הדור מוארים באור ההתהוות, ב, פישקו הוא מן הנפעלים, מן האלמנטים, שמתלכדי הדור ותהפוכותיו חרתו את אותותיהם בצלמו ובדמותו ולא הוא בהם, וכל מי שמצפה לגנוי נשכחות מפתיעים ומסעירים עתיד להתאכזב, ואף על פי כן אין ערוך לאוצר החיותיו ולתגובותיו, ואולי דוקא משום שהוא האלמוני נושא

ובסיכוך שאלות עדינות, וקיימים, עשרה ועדים וכל ועד יבחין בזה עשר בחינות...

אלתרמן מעמיד את הילד היהודי מול הדיפלומט, כסמל הטהרה מול סמל הטומאה, זה הילד מפולין, שלמד לצמח את שיניו בדממה — פן אוון תשמע" הרוצה יגלה את מחבואו; זו התינוקת היוצאת לאור העולם על סיפון אניה מעפילים (בבוא הזמן להוולד — אין חכמות! נולדים ואפילו בים!) — הם המנצחים, העתיד להם הוא, כי צבאות, ואפילו האדירים ביותר, לא לעד יעמדו, — אבל ערשות ילדים פה לעד תעמודנה, ועוד: "הייתי מזמין ממשלות להביט בהם — אבל מה מבינות ממשלות בילדים?" הן מבינות רק בנוסחאות כגון, הכרח מדיני, שמירה על אינטרסים, מסורת, אינטרסגיה, מאזן כוחות... אך עוד לפני כמה שנים דיבר המשורר דברי נחמה: גם זה יעבור, ודרכים תיפתחנה, / וילדים שבכו מפצצות העשן / עוד יבכו / משיגי החלב שתצמחנה.

מקום מיוחד ורבי-רושם קובעים לעצמם ב"הטור השביעי" השירים שבהם אלתרמן מוכיח בשער, מוכיח לפי תומו — ובפיקחות מרובה, הוא מוקיע את מנהג הממשלות לבקר את האינטרס על פני היושר, את החלטת אלביון לבנות את עולם המחר, לא כעם מילטון אלא לעם סטאנדארד-אוייל, מתוך הנחה ש, בכוח הגפט טובב העולם על צירו, המדינאים משתחווים לאינטרסים, אלילים, עוטי סוד וצמאים לדם, אך בשעה שבתקופות אחרות היו, קוראים לנאת דימום היסטריה נוהגים בזמננו לבנות דבר זה בשם "ריאליזם בריא".

אלתרמן אומר להזכיר לנו כי שלדשת הגדולים הם בעצם, הירח הארץ והשמש" והוא מבקש לעורר בנו את הכרת קיומנו הקוסמי, המוכיחה את אפסות יכולתו וכונותיו של האדם:

הרעם הוא עתיק יש חדשים מנגנו
אָגל עורו פועל, אָגל עורו מרעיש —
צָרִיף בַּק מוֹי פֶּסֶם קָצֵת לַהֲנִיעוּצוּ
שָׁלֵא יָרְבוּ שָׁלֵי קִרְיָה־קַעֲקֵיִשׁ.

חיצי הסאטירה של אלתרמן אינם מופנים רק כלפי חוץ, אינם פוגעים רק ברשעים העומדים לשטן בדרכנו, המשורר אינו נרתע מן הבקורת העצמית, אינו חושש לחשוף מומים והפרות בחינוך הציבוריים, באותה מידה של הריפנות סאטירית ויושר גלוי הוא נוגע בנגעים ובמקומות התורפה שבתוך המחנה, המדרג, בבית הזכוכית" כולל שירים על הסער והבולמוס של מלחמת המפלגות, על הפירוד והפילוג הפוליטי המוסרי, על זיופי קלפיות בבחירות, על פוליטיזציה

ג.

אנו עומדים במחצית המאה העשרים ואין אתה יכול להשתחרר מהרגשה שמחצית זו מהווה יחידת זמן מוגמרת ומושלמת על זרעה וקצירתה. ולא רק מן הבחינה הכרונולוגית 1897—1917—1947, שזו היא בחינת האור שבה, אלא דרך אבן הבוחן הספרותית, ביצירות סופרית הגדולים, שבהן מכריעה הבחינה ההפיכה הקודרת, בחינת הפליה.

שתי יצירות גדולות מהוות אבני גבול לדור זה ויצירה שלישית ממלאת את החלל בינותן: „מגילת האש“ של ביאליק, שהיא בחינת הפרונונויה של הדור; „אורח נטה ללון“ „תמול שלשום“ של עגנון שהם בחינת הרטרופקטיבה המאשרת פרונונויה זו; ובינותם „שכול וכשלון“ של ברנר, היסוד המבריא את שלושתן היא הרגשת הכליה, שאין מפלט הימנה, רבות הפכו ב„מגילת האש“ סמליה נדרשו לכאן ולכאן, אולט לאור השואה הגדולה של יהדות אירופה, במלחמת העולם הראשונה והשניה, הורם, כביכול, התבלבל מעל יצירה זו, ותמונת האימים של אבדן העלמות והבחורים בנהר האבדון נתפרשה על כל זוועתה.

נְמִים עֲמָקִים וְשָׂחָרִים תְּדַמּוּחַ אָבְדוֹן
וַיִּחַת סֶקֶת נְהוּר...
וְצִלְלוֹת עֲצָבִים בְּקֶרֶב עָנָה בְּלִיעוֹלָמִים
וְשָׁרַע עוֹלָמִים...

העלם זעום העפעפים, הנביא האפוקליפטי, הזהיר והזהיק מראש אחרית. אצל שׂי עגנון, החותם האחרון במעגל דור זה, מסמל, מחד גיסא, מותו של יצחק קומר והשתטותו של הכלב בלק, הגבור כפול־הדמות של „תמול שלשום“, את קץ השלית השיבה אל נתיבי המסורת המשובשים, ואת ההכרה שבשני המחנות פשה הנגע לאין מרפא וגזרת כליה רוחנית נחרצה ללא תקנה, ומאידך, מעירה שבוש החרבה ב„אורח נטה ללון“ על הכליה הגופנית שנגזרה על תחום המושב היהודי, ובחלל בינותם שולט י. ח. ברנר, שביצירתו נתמצתה הרגשת האבדון, המחלחלת בנפשו של הדור עד תומה, בו נשתלב זיק הכליה והפך להיות נהירה אלי מות, המפלט הנכסף לחשישות הגוף ורקבון הרוח שדבקו באומה: „כי הנה נפסקו החיים בתחום המושב. לא נשתנו אלא נפסקו... מעוצם הרעה ומכובד הנחושתים, מקהות הריקניות ומקוצר הרוח נפסקו חיי התחום“ (מסביב לנקודה). היגון האילם האי־סופי של אפיסת כל הסערות, כל האשליות, המציין את דמות האימים של אוריאל דוידובסקי והתאבדותו ב„מסביב לנקודה“; ערגונו למות של יחזקאל הפך ב„שכול וכשלון“ אשר „כמו איזו בעתה מפני החיים נפלה

התפוכות הדור, כי הלה בהוויתו האנונימית, הבלתי משוחדת, עשוי לשמש אספקלריה בהירה, המשקפת את תהליכי הדור ללא כל מחיצה. אולם כמעט ונתפסנו לגומה. פישקו איננו עלום שם ורחוק מלהיות אלמוני במשמעות הרגילה. ב. פישקו הוא סופר, ואם כי בושש כשרונו הספרותי לצאת מן הכוח אל הפועל, וספרו הראשון ראה אור בשלב מאוחר בחייו („נפש חיה“, 1942), עמדה לו עצמת תחושתו, שידעה לדובב הוויה משוללת ניב, הווית בעלי החי, להיות צופה אל נפתולי דורו כמתח של התרשמות וביכולת ספיגה בלתי אמצעית, העושים את ספר זכרונותיו מערכת רצופה של זוליות אימפרסיוניסטיות אבטנטיות, שתסיחו של הדור שמורה בהן על ריחה וצבעה.

ב.

ולא זו אף זו: זכה פישקו לחיות בדור מיוחד לעצמו, שכל מעייניו נתונים לבחינת הוויתו, חו לא מצד כוללותה אלא דוקא מצד התפצלותה לפרודות, מבחינת היחיד והבודד על מטענו הנסשי והגופני, שהפך להיות נושא הווית הדור. ביאליק, פיארברג, ברדיצ'בסקי, ברנר וגנסין, שופרותיו של הדור, — סובבים סביב נקודתם הם. יצירתם היא וידוי נועז חושף מעמקים, המהות האבטובוגרפית מתעלה בהם למעלת יצירה, חזרה ונשנתה כאן תופעה מענינת בתולדות הרוח: בדור של שברים, ושינויי ערכים, מתעלה ההוויה האינטימית של הפרט על נגיעה וחולויה כדי סמל הדור, סמל של בבואה ותרופה כאחת, בחינת „מדוכא מעוונותינו... ובחבורתו נרפא לגו“. די לזכור את וידויו של אבגוסטינוס הקדוש לעת נפילתה של רומי, וידויו של רוסו על סף המחפכה הצרפתית או גם וידויו של לילינבלום בספרותנו, זכרונותיו של פישקו סובבים על תקופה של פרידה גדולה, דור הפלגה, גילוי העצמות האינדיבידואלית של היחיד בישראל היא סגולת אותו דור ותפארת סופריו, אין תימה שפישקו בעל התחושה הסימולגרפית נפעל והושפע מהם, פעמים אף השפעה השעבדת, וזו למרות היותו מאותם האחים הרוחניים, הבודדים, המפורדים בארצות ובתקופות שונות, שבשבילם חקר עצמותם הוא הענין היותר מקסים בחיים. המצע הרוחני וניתוח התהליכים הציבוריים והאישיים מתוארים ברוח הסופרים הדגולים ופעמים אף בלשונם („כל הלילה רתחו ימי להבה“ — עמ' 100), ואין בזה משום מגרעת. פישקו ספג את ריתחת המציאות ומישקעי הרוח של דורו בעונה אחת. האופי האימפרסיוניסטי של הספר מאיר, נוסף על נקודות מוקד ביולוגיות, גם את תסיסתו הדיאלקטית של הדור, אשר את גילוייו הסופיים, המשלימים, חנינו מברשרנו.

יד את סומק החיים, שתסס ביצירה העברית הרעננה ובדור רב ההשליות, ומסך בהם יגון קדרות. בתחושה שאין דומה לה חי ביאליק ואחריו ברנר ובני חברותו את אימת הבאות. האש המסתערת לפרוע כל זיק של קיום ולהצמיח כל רוח של חנוך, דוקא בשעת עליית נשמה גדולה ביהדות של תחום המושב, הביאה בעקבותיה אחת מן האכזבות הגדולות ביותר ביהדות. מפח־נפש זה הפך ספרות של התנערות ותחיה לספרות של מבוכה ויאוש; דור של מסתערים ומעיזים לנבוכים ובוכים. ב. פישקו חי אכזבה זו, שהיא בניין־אב לאכזבות הבאות, במלוא ישותו.

הדור נכזה, זיקוקי אור נכר נתגלו כאורות רמיה. לא היתה דרך אלא לשוב. "חזור בך והייה את אשר היית, ישעיה גבורו של פרץ סמולנסקי". אולם גם במחנה פנימה שלט היאוש הגדול, הוא שלט שם מיום מותו של הרצל. הדרכים נשתבשו, הספקות עצמו, הישיבה על מסכת שבת כלוית שני זקנים לא היתה אלא תרופת שוא — "איך אמצא מנוח וכל הוויתי תסיסה אחת התובעת חיים". שנות גסיסה ארוכות בעיירות רוסיה באין מטרה לא היו עשויות להרוות צמאון חיים זה. שנות המהפכה הרוסית והפרעות בצ'קראינה שוב לא היה בהן כרי אכזבה. האכזבה כבר היתה גלומה בנפש הדור. "מה רבו החרבנות ומהפכות הנפש שעברו ועתה שוב נחרב עולמי ואני יושב על המשואות". הן רק העמיקו והגבירו את יצר האבדן. יצר זה נתן את אותותיו גם בארץ ישראל. על פישקו, שזכה לעלות ארצה לאחר לבטים רבים, נגזר לראותו באחד מגילוייו המעזעים ביותר, בפרשת התפוררותו של גדוד העבודה בתל־אביב. "כל איש רצה להקיא את הנשמה ולמות... צער וזעם כבוש פעפעו וחלחלו בלבבות הבחורים והלסו אחד אחד... מישוהו הצית את חדר האוכל מתוך רצון לשרוף הכל"...

ה.

ועכשיו שוב והעלה בדעתך את נבואת האחרית של ביאליק, את היצירה הקודרת של ברנר ואת המות לאין מוצא ב"אור גטה ללון" וב"תמול שלשום" של עגנון; ותן לבך אל גלגלי חייו, רוויי ריח מות, של פישקו ואל פרשת השמד הגופני של יהדות אירופה וראית חותמו של דור זה מהו. מנין איפוא מעינות הישועה ופלאי היצירה, זו הבחינה האחרת, בחינת האור של הדור? כיצד זה לא חרבו במהלך המשותף? בפרשת חייו האישיים של פישקו, במוראות חלאיו ובסגולות תרופותיו מצויים מעין רמזי סמל לאותו כושר מופלא. "כל ימי נלחמתי במחלות ובי עצמי ובקשתי דרך להגיע למדרגה, שלתנאים החיצוניים לא

עליו, כמו אינו בחילה מכל אשר מסביבו, אשר לו יפה יהיה להדול מהיות"; ואחרון אחרון, המות העומד תמיד לנגד עיניו של "אובד עצות" ב"מכאן ומכאן", היודע כי "לעם ישראל מצד חוקי ההגיון אין עתיד" (וזה אמור כבר בארץ־ישראל); זו תשישות הגוף ורפיון הרוח, זה אפס כל מעשה והתנדרפות כל אמונה, זו גויעתה של יהדות מזרח ומערב, וזה היחס השלילי לעצמות ההיסטורית והכפירה הגמורה בגדלות הירושה — הם הם השולטים ביצירתו של ברנר וטובעים חותמם על הדור.

"יעקב יכלה ואחד ישראל" כותב י. ח. ברנר ב"מסביב לגודה". בא השמד הגדול של גולת אירופה ותוכחת הכליה נתאמתה.

ד.

הבעיה המסעירה את תודעתנו היא: מנין זו השראת המות, זו תזות הכליה, שחלחלה עוד בטרם נגלו אותותיה במציאות, וכיצד גברה והשתיקה לפרקים את הדי פעמיה של הגאולה? פרשת זכרונותיו של ב. פישקו היא אילוסטרציה מאלפת, הזרעת אור על שבילי התקופה. באבטוביגורפיה זו אתה חש באותה חרב סמויה הנטויה על צומתי ההווה היהודית, זו המושרשת ביותר. מכאן זו הקדרות של הדור. העיירה שהוא מעורה בה "בכל שרשי הוויתו" נחרבת לעיניו. את התסביך הפסיכולוגי ביחס לאב ואת המשבר הרוחני (המכאיב הגם פורה) ביחס לסב, פרישת יסוד כפולה בדור הפלגה זה, הוא חי במלוא האינטנסיביות (אפילו ברנר, העשוי ללא חרטה, שייר ב"בחורף" נימת זיקה רבת־משמעות ביחס לסב ר' ברוך גולדהס, מה שאין כן ביחס לאב שלום גציל), את האינטנסיביות הרוחנית של העיירה, שזכה עוד ליהנות מזיוה, הוא הוא רואה כלה והולכת. הוא אינו פטור אפילו מחבלי משכיל — "כשניתקתי פעם בשבת שלא במתכון גבעול קש לא יכלתי להרגע כל השבוע", ומאידך לא פרש גם להבא מיקר סגולתו של הלימוד הישן — "לא תזוז מכאן עד אם תדע מספר מסוים של מלים". גם את סוד הנעורים העגומים, סוד חתום של דור גלוי, ידע. "ומה זאת אהבה" אף הוא לא ידע. עם השאר שאל "מה לעשות?" ובאין מעשה חלם — "מסביבי חלמו הכל". ובנבוע הפרץ הראשון, העזיבה הגדולה החלה, פרש אף הוא מן העיירה, ותועה תוהה נקלע לכרך ושם — "חייתי באשר חייתי ורעבתי". ובינתיים עמידה לצבא, ויכוחים, פעילות פוליטית, הגנה, ארגון פועלים, רדיפות ושאר תרפ"ס המדות שדור זה נדרש בהן, והנה כל עוד ניצב עולם על עומדו, עדיין פעמו בו רצון ולחן של חיים. בא הנפץ הגדול של 1905 ומעינות החיים חרבו. שבר זה נטל במחיי

לקורא-הספר ידוע ששני בניה נפלו במלחמת העולם השנייה ונכדתה עובדת במעבדת של אחד הקולחוזים, וממילא יש לשער שמספר שנות-חייה אינו קטן. היא אינה סופרת שאומנותה בכך, אומנותה אחרת, יקר מציאות יותר: היא מספרת אגדות ודברי מסורת ושיי רים עתיקים, אפוסים עממיים, ומשאות-גיבורים. כל הדברים הללו שמורים בזכרונה כלשונם («הכל כותי בים על הספר שלי והספר שלי הלא הוא ראשי», מספרת היא במקום אחד).

היא אוצר חי של היצירה העממית מימירקדם ועד היום הזה, אך אין היא טיפוס רפרודוקטיבי בלבד — אוצר הפולקלור השמור בזכרונה משמש לה יסוד ליצירה חדשה. פוקי שירה שלה על הנהר פאצ'ורה המובאים בחלקם בספר „ארץ האילים“, הרי הם שירה ממש, על כל סממניה, וסגנונה, שהיא בעטיה של המורשת, כמסוגנן, הופך בדרך הטבע לסגנונה שלה. הדברים נשאבים ממכניזם חיי האומה, ודומה שקיימים הם מאז ומעולם, שדורות רבים של עם שלם יצרו אותם, ואף על פי כן אין הם חסדים את הגוון האינדיבידואלי, את תוחמו המיוחד של המשורר, מאחר שבתוך העושר הרב של גיב ומליצה ומיטאפורה, גדולה גם אפשרות הברירה, ואם הבורר מתכוון לדיקו של המושג המבוסס, נוצרת ממילא אורה מיוחדת במינה, חרפצמית על כל כליותה.

מרימיאנה רומאנובה גולובקובה אכרה היא, מבנות מפרי דוסייה הנידחים, בירכתי הצפון, על הנהר פאצ'ורה. קרוא וכתוב למדה רק אחרי המהפכה, והמהר סכה היא שהעלתה אותה על גליה ועשתה את כותי יצירתה נחלת הרבים. את שבחי המהפכה ואת שבחי סטאלין אומרת היא לעתים קרובות, ואף על פי כן יוצאים הדברים מפיה לא כמצות אנשים מלומדה, שבלעדיה אין להוציא ספר ברדוסייה הסובייטית, אלא כדברים היוצאים מלב מלא הודיה על עולם גדול ועשיר שניתן לה, על מרחבים וערכי-רוח אשר היו לחלק מחייה שלה בזכות המהפכה.

הצד הטכני של כתיבת-ספרים קשה הוא על גולובקובה עד היום הזה, ואת כל ספריה כותבת היא בשותפות עם הסופר ליאונטייב, שהוא גם רבה גם תלמידה. רבה בהכמות היצונית, תלמידה — בפול-קלור, כאשר נפלו שני בניה של מרימיאנה רומאנובה במלחמת העולם השנייה, בלנינגראד, גמרה מלבה לכי תוב ספר המוקדש לזכר בניה, ספר שמתפקידו להיות תרומה למלחמה בפאשיזם, היא עצמה מספרת על הדבר הזה כך:

„אמרתי בלבי: אשה זקנה אני ולא אוכל להלחם בהישלר הרשע בשתי ידי. אמרתי בלי

תהיה שליטה עלי. חלש מטבע ברייתי-ולחמתי בתנאים אלה. בחורף הרוסי הייתי דן את עצמי בצוננים בפני חלונות פתוחים ובסתיו מאוחר הייתי ישן בחוף. רבות התקרתי עד למוות אך השתלפתי על הכלב גם כאן בארץ עברו עלי המים הזדוניים. חולה תגורר הייתי זוחל על ארבע ורוחץ בים בסערות איומות. אני יחיד גדולתי, איש לא טיפל בי ואיש לא השגיח בי, ובצמדי בדרך בעולם-ראיתי רעות רבות, תציתי, גמשתתי, נפלתי-וגם קמתי. זה מורשת בני-רכב שבה נתון טישקו, זו החתירה אל השתין שבחיים, זו הירידה אל השלבים הפרימיטיביים, המתמיתים, בארחות החיים, לשם התגלות מחודשת, מחוסנת ומוחלמת — האין אלה מסמני הדור-הנושא בחבלי גלגולי החיה, בחינת ירידה-צורך עלית, או-בלשוננו של ברנד: „עיקר שליילי: אבל עליו יעברו גאולים“.

בעקבות אגדות קדם

לאה גולדברג

„Оленьи края“ — М. Голубкова и Н. Леонтьев. Повесть. „Советский писатель“ Москва 1947.

לפני כשנתיים נודמן לי לשמוע בראדיר-מוסקבה קטעים מתוך ספרה של מרימיאנה רומאנובה גולובקובה על מסעה בטוגרתה, הפרקים המעטים, ששמעתי אז מפיה של הקריינית הרוסית המצוינת מצווינה היי-מושליס כל כך ומיוחדים במינם במידה-כזו, שראיתי חובה לעצמי לספר עליהם ברבים. עכשיו הספר עצמו מונח לפני במעט רטס החילותי לקרוא בו, כי אין דומה שמיצה לקריאה ואין דומה הרושם שאדם מתרשם מקטעים נבחרים לשיקול-הדעת אחרי קריאה בספר בשלימותו, חשש של אכזבה קיים תמיד, אך במקרה הנדון לא זו בלבד שלא נתאכזבתי, אדרבה, מעמד לעמוד עלה וגבר התענוג שבקריאה, ומסוק לפסוק היה הלב מתמלא הערצה למחברת וליצירתה.

הערצה הוא רגש יקר-מציאות בימינו, אפילו רשמים אמנותיים עזים למדי מניחים לעתים מקום למידה של ספקנות, עם ריכוז הספרים ושפע ההחפז כות הרעיוניות העובדות על מחבריהן, בשנים לא יציבות אלו, למדנו על כרחנו את הכלל: כבדהו וחשדהו, ואילו דוקא כאן, מקום שאין לדבר בשה מלא על „יצירה אמנותית“, אי אתה יכול כלל שלא להשתחות אפיים לפני הדמות המקורית, השרשית, מלאת-החיים, במובן הטוב והנעלה ביותר, היא דמותה של המחברת מרימיאנה רומאנובה גולובקובה. גולובקובה היא אשה זקנה גילה אינו ידוע לי, אך